

جنبش پرومته

مهاجران قفقازی در جدال

با شوروی، ۱۹۲۰-۱۹۴۰

تألیف و گردآوری

علی کالیراد

www.ketab.ir

سرشناسه	: کالیراد، علی، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: جنبش پرومته: مهاجران قفقازی در جدال با شوروی، ۱۹۴۰ - ۱۹۲۰ / تألیف و گردآوری علی کالیراد.
مشخصات نشر	: تهران: شیرازه کتاب ما، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۸ ص: مصور، عکس، نقشه: ۱۴×۲۱ س.م.
فروست	: قفقاز و آسیای میانه: ۲۱.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۸۹-۷۹-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: مهاجران قفقازی در جدال با شوروی، ۱۹۴۰ - ۱۹۲۰.
موضوع	: قفقاز -- تاریخ -- قرن ۲۰م. Caucasus -- History -- 20th century
رده بندی کنگره	: DK۵۱۱
رده بندی دیویی	: ۵/۹۴۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۴۰۲۰۲

جنبش پرومته مهاجران قفقازی در جدال با شوروی ۱۹۴۰ - ۱۹۲۰

تألیف و گردآوری: علی کالیراد
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران
انتشارات: شیرازه کتاب ما
تیراژ: ۵۵۰ نسخه

چاپ اول: بهمن ۱۴۰۰

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران، صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ فکس: ۸۸۹۵۱۶۹۱

همراه: ۰۹۳۶-۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.com

فهرست مطالب

۹	یادداشت دبیر مجموعه
۱۳	مقدمه
۲۱	درباره نویسندگان
۲۳	جنبش پرومته / ایزیدر کوب / ترجمه عاطفه طاهایی
	گزینه‌ای در برابر انترناسیونالیسم: محورهای اصلی و میراث‌های برجای مانده
	از شوروی‌شناسی لهستان، شرقشناسی پرومته‌ای و «سرزمین‌های مرزی
	جنوب» شوروی، ۱۹۳۹-۱۹۲۶ / مارتسل رادوسواف گاربوش / ترجمه کاوه
۶۳	بیات
	تأثیر قیام ۱۹۲۴ گرجستان بر سیاست پرومته‌ای لهستان در قبال ترکیه
۱۰۵	(۱۹۲۶-۱۹۲۴) / یوری چائینسکی / ترجمه علیرضا عسگری
	روشنفکران مسلمان در اروپای بین دو جنگ: قفقازی‌ها و تاتارها / زائور
۱۲۳	قاسم‌اف - ویبکه باخمان / ترجمه علی کالیراد
	محمدامین رسول‌زاده در تبعید (۱۹۵۵-۱۹۲۰) / شهلا کاظم‌آوا / ترجمه علی
۱۴۷	کالیراد
	تاریخچه «گروه قفقاز» (۱۹۳۹-۱۹۳۴) / ژرژ مامولیا / ترجمه حمیدرضا
۱۶۱	بابایی
	ارتباطات قفقازی - ژاپنی علیه روسیه تزاری و اتحاد شوروی / هیروآکی
۲۱۱	کورومیا - ژرژ مامولیا / ترجمه علی کالیراد

یادداشت دبیر مجموعه

قفقاز در دوره معاصر، لافل از دوره چیرگی روسیه بر این حدود از اواسط قرن نوزدهم میلادی به بعد بیشتر بخشی دورافتاده در حاشیه جنوبی امپراتوری روسیه محسوب می‌شد و تنها حوادث مهمی چون پیشامد دو جنگ جهانی و یا فروپاشی کوتاه مدت چیرگی روس‌ها بر این سامان در سال‌های پایانی جنگ جهانی اول، توانست بر این امر سکنه‌ای وارد آورد. حتی حدود بیست سال بعد از فروپاشی روسیه شوروی و استقلال جماهیر قفقاز نیز این سامان هنوز بیشتر به عنوان بخشی از حوزه نفوذ مسکو محسوب می‌شد تا دور دوم جنگ قریب‌آید پیش آمد و روشن شد که مسکو دیگر مهمترین بازیگر قفقاز نیست.

از یک منظر شاید بتوان گفت آن دو سده حکمروایی روسیه، لحظه‌ای گذرا بیش نبود و بار دیگر قفقاز در مقام نقطه التقای دو قاره آسیا و اروپا، به کانون تلاقی و رقابت مجموعه‌ای از قدرت‌های مختلف جهانی و منطقه‌ای تبدیل شده است. هر چند به گونه‌ای که ملاحظه خواهد شد قفقاز حتی در دوره اوج استبداد و انزوای اتحاد جماهیر شوروی در سال‌های بین دو جنگ جهانی نیز عرصه یک جنگ پنهان بزرگتر قرار داشت که در یک سوی آن، در خط مقدم جبهه دو قدرت منطقه‌ای لهستان و ترکیه قرار داشتند و در ردیف دوم، گروهی از قدرت‌های جهانی چون ژاپن و فرانسه.

رکن اصلی این رویارویی را رکن دوم ارتش لهستان تشکیل می‌داد که به امید

فراهم آوردن زمینه فروپاشی یکی از مهمترین دشمنان تاریخی استقلال لهستان با ایجاد تشکیلاتی تحت عنوان پرومته یا پرومتئوس، برگرفته از نام یکی از اساطیر یونان که در راه کمک به انسان‌ها آتش را از خدایان ربود و بدین جرم در کوه‌های قفقاز زنجیر شد، در مقام حمایت بسیاری از نیروهای ضد شوروی برآمد. اگرچه این نهضت طیف متنوعی از سران تبعیدی ملل و اقوام گرفتار در قید و بند حاکمیت مسکو را در حوزه‌های پیرامونی شوروی دربر می‌گرفت اما در این مجموعه تأکید بر وجه قفقازی آن است.

نگارنده سال‌ها پیش در جریان آشنایی با کتاب *ملیت و بلشویزم* به کوشش محمدامین رسول‌زاده که در سال ۱۹۲۹ در خصوص مطالب بلشویک‌ها در قفقاز، در استانبول به زبان فارسی منتشر شده بود،^۱ آن را بخشی از تلاش‌های مطبوعاتی نهضت پرومته دانست و در جریان تجدید چاپ آن به صورت عکسی، مقاله‌ای از اتی‌ین کویو نیز در خصوص نهضت مزبور به عنوان فتح باب آمد که هنوز هم در مقام نوعی شرح و توضیح اولیه مقاله ارزشمندی است و به همین جهت مقاله نخست این مجموعه را تشکیل می‌دهد.

اگرچه در مراحل بعد اسناد دیگری نیز شناسایی شد که بخشی از تحرکات مزبور به نظر می‌آمدند^۲ اما بحث اصلی در این حوزه در سال‌های اخیر، در چارچوب همکاری‌های علمی لهستان و جماهیر آزاد شده از قید شوروی به ثمر نشسته است و بهره‌ای که به لطف و پیگیری دوست و پژوهشگر گرامی جناب آقای کالیواد از این گشایش علمی نصیب ایرانیان علاقمند به این موضوع شده است.^۳

با آنکه قفقاز بنا به مجموعه‌ای از دلایل تاریخی و فرهنگی، پیوندهای ملی و زبانی بخش پیوسته‌ای از ایران زمین بوده و هست، اما بی‌اعتنایی و رویکرد انفعالی ایرانیان نسبت به تحولات آن حدود-لااقل در یک‌صد سال اخیر- نیز حیرت‌انگیز است و به گونه‌ای که از بررسی این مجموعه و مخصوصاً مقالات پایانی مرتبط با

۱. محمدامین رسول‌زاده، *ملیت و بلشویزم*، تهران: [شیراز]، ۱۳۸۹.

۲. رک. اکاوه بیات، «یک نامه از محمدامین رسول‌زاده»، گفتگو، ش ۳۳، خرداد ۱۳۸۱، صص ۷۰-۵۷.

۳. در مقدمه ایشان بر این مجموعه، این موضوع به نحوی گویا توصیف شده است.

ایران آن ملاحظه می‌شود این بی‌اعتنایی موضوعی نیست که فقط به رویکرد کنونی ما نسبت به قفقاز محدود و منحصر باشد، مسبوق به سابقه نیز می‌باشد.

ایران سال‌های میان دو جنگ اول و دوم جهانی میزبان انبوهی از خویشان و کسان ما بود که در برابر ظلم و ستم روس‌ها، از مرزهای شمال غربی و شمال شرقی، از قفقاز و ورارود به کشور خود پناهنده شدند اما به‌رغم آنکه به بسیاری از آنها جای دادیم و در معدود مواردی نیز وسیله زیست و معاش‌شان را هم فراهم کردیم، اما در مجموع آنچنانکه شاید و باید نسبت به آنچه اینک در قفقاز و آسیای میانه می‌گذشت، سرگذشت مردمان آن حدود و حال و روز آنهایی که از این سرزمین‌ها به ایران پناهنده شده بودند، توجهی نشان ندادیم.

اگرچه میان دوره مورد بحث و دوره کنونی تفاوت‌ها بسیار است اما به نظر می‌آید در نوع رویکرد ما نسبت به قفقاز تفاوت چندانی ایجاد نشده است. حتی الامکان توجهی به تحولات آن حدود نداریم، اما عیب کار آن است که طرفین مقابل با ما کار ندارند و هریک بنا بر ملاحظات و انگیزه‌هایی خاص تحولات ما را دنبال می‌کنند.

با آنکه از بروز و بیان گام‌گاه این ملاحظات و انگیزه‌ها، غافلگیر و شگفت‌زده می‌شویم، اما هیچ‌یک بدیع و خلق‌الساعه نیستند در همین دوره جهل و بی‌اعتنایی ما شکل گرفته و به صورت کنونی درآمده‌اند؛ باشد که این مرور کوتاه بر گوشه‌هایی از سرگذشت مردمان قفقاز و علاقه‌ای که از دیگر نقاط نسبت به حال و روز آنها نشان داده شد، تذکری تلقی گردد در اهمیت بحث و شاید آغاز رشته تلاش‌هایی برای جبران مافات.

کاوه بیات